

Tværvidevidenskab, praktisk fornuft og jura

Et godt initiativ

Allerførst vil jeg bemærke, at jeg synes, Bertelsens afhandling, der lægger op til et samarbejde mellem psykologi og retsvidenskab, er et virkeligt godt initiativ. Dels finder jeg, at retsvidenskaben altid har haft - og fortsat har - behov for inspiration fra andre videnskaber, og dels har jeg selv altid arbejdet med tværvidevidenskabelige problemstillinger (se fx. Dalberg-Larsen 1977). Og det skyldes simpelthen, at mine fagområder retslære og retssociologi generelt set må forstås som brobyggere mellem jura, filosofi og samfundsvidenskab.

At der også er behov for mere samarbejde med psykologer, finder jeg oplagt. Spørgsmålet er blot, på hvilket grundlag et sådant samarbejde bedst etableres. Og her er jeg ikke helt enig i Bertelsens opfattelse, især på baggrund af mine egne, ganske omfattende erfaringer i årenes løb vedrørende samarbejde mellem forskellige former for videnskab.

Jeg vil i det følgende først diskutere Bertelsens generelle opfattelse af, hvordan et samarbejde mellem forskellige fag bedst etableres (den almene tese p 8) og dernæst diskutere, hvorvidt den antropologiske grundmodel, som lanceres i den specifikke tese (p 9), er egnet også i en retsvidenskabelig sammenhæng. Jeg vil derimod ikke tage stilling til, hvorvidt psykologer kan og bør bruge den inden for deres egen videnskab.

Om ægte og uægte tværvidevidenskab

Bertelsens almene tese, der ligger til grund for hele afhandlingen, er, at ægte tværvidevidenskabeligt samarbejde forudsætter, at de to involverede videnskaber arbejder ud fra den samme grundlagsmodel. Ellers er de ikke compatible, hvilket medfører, at man ikke kan overføre viden fra det ene område til det andet. En form for tværvidevidenskab, som Bertelsen tager afstand fra, er den hyppigt forekommende, hvor den ene videnskab reduceres til at være hjælpevidenskab for den anden.

Jeg kan godt følge Bertelsen så langt, at det sikkert kan være meget inspirerende at arbejde sammen om at løse nogle grundlæggende problemer, som flere videnskaber har til fælles. Man kan således nævne, at juristerne ved analyser af, hvad man skal forstå ved en retlig norm, kan have stor interesse i at se på fx sociologernes normopfattelser. Men jeg mener, at al tværvidevidenskab ikke nødvendigvis bør have denne

karakter, og at der er store problemer forbundet med at følge denne model generelt.

For det første vil samarbejdet let også her komme til at foregå primært på den ene videnskabs præmisser. Det vil her sige, at juristerne primært skal forholde sig til en decideret psykologisk-orienteret grundlagsteori. Og for det andet mener jeg, at hvis man koncentrerer sig meget om at finde en fælles grundlagsteori, som alle kan enes om, så risikerer man let ikke at komme videre. Man risikerer med andre ord at blive stående i nogle meget generelle diskussioner, der ikke fører til et egentligt forskningssamarbejde, som begge parter kan have nytte af.

Der har i årenes løb været mange fortalere for ægte tværvidevidenskabeligt samarbejde med bl.a. jurister på meget forskelligt teorigrundlag. Fra 1930erne og frem gik mange - ikke mindst i Norden - ind for de logiske positivisters idé om en enhedsvidenskab baseret på en videnskabsopfattelse, som især er hentet fra visse naturvidenskaber. I 1970erne slog mange til lyd for en retsvidenskab, der arbejdede på det samme kapitallogiske grundlag som alle andre fornuftige videnskaber. Og i de senere år har mange ment, at en ægte tværvidevidenskabelig indsats burde bygge på Niklas Luhmanns autopoietiske systemteori.

Efter min vurdering er der ikke kommet meget ud af disse forskellige bestræbelser - især ikke meget godt. Og det skyldes dels, at man har fordybet sig så meget i den generelle grundlagsteori, at man har tabt forbindelsen til de konkrete videnskaber forskningsfelt og problemstillinger, og dels, at et arbejde ud fra sådanne grundlagsteorier fx for retsvidenskaben har betydet, at man er blevet ført til at se retten som noget, der skal forstås ud fra én bestemt synsvinkel, der enten ikke har vist sig særlig frugtbar eller har ført til en systematisk mistolkning af de retlige fænomeners karakter.

Efter min opfattelse er det normalt bedst at starte med et samarbejde om nogle konkrete problemer af den ene eller anden art, som begge videnskaber kan yde bidrag til at forstå og eventuelt løse, måske netop fordi de involverede videnskaber supplerer hinanden ved at se meget forskelligt på emnet. Man må så skabe et samarbejde omkring de konkrete emner, der virker attraktivt for alle parter, d.v.s. at alle føler, at de får noget ud af den fælles indsats, som de ikke kunne have opnået ved at arbejde alene.

I et sådant samarbejde vil der næsten undgåeligt opstå diskussioner om faglige grundproblemer, og de vil så undertiden føre til, at man udvikler visse fællesteorier. Men udviklingen af disse teorier er her så at sige en sideeffekt af det konkrete, faglige samarbejde.

Jeg har selv ofte været involveret i samarbejde dels med repræsentanter for helt andre typer retsvidenskab, end jeg selv står for, og dels med repræsentanter for mange andre videnskaber, og i langt de fleste tilfælde har jeg bagefter været tilfreds med samarbejdet, der ofte har medført dels større og bredere indsigt i det konkrete emne og dels en teoretisk, faglig inspiration, som jeg senere har kunnet bruge.

Jeg har også over en længere årrække været deltager i det såkaldte kriseprojekt ledet af psykologen professor Eggert Petersen. Samarbejdet var helt konkret koncentreret om at foretage en kvantitativ spørgeskemaundersøgelse vedrørende danskernes holdninger til en række forskellige emner, og målet var at se på udviklingen af danskernes holdninger i sammenhæng med den generelle samfundsudvikling. Eggert Petersen havde selv en bestemt teori, som han udgik fra i sine analyser, og den kunne vi andre, d.v.s. bl.a. en politolog og jeg selv, naturligvis lade os inspirere af, men vi var bestemt ikke tvunget til det. Vi kunne naturligvis også se på besvarelsen af vore egne specifikke spørgsmål i lyset af besvarelsen af de spørgsmål, som Eggert Petersen havde formuleret. Dette projekt havde som sagt et særdeles konkret udgangspunkt, men førte efter min opfattelse til et meget berigende samarbejde - i det mindste for mig. Og jeg tror, det især skyldtes, at vi alle var meget interesserede i at få belyst de sammenhænge mellem holdninger og samfundsudvikling, som projektet søgte at opnå indsigt i.

Jeg vil bestemt ikke sige, at alle former for tværvideenskabeligt samarbejde nødvendigvis skal have denne relativt uforpligtende karakter. Men jeg vil dog pege på, at der her for en enkelt gangs skyld kom et konkret samarbejde i stand mellem videnskaber ved Aarhus Universitet, som ellers næsten aldrig har samarbejdet, og alene det synes jeg må noteres som noget positivt.

Om praktisk fornuft og retlige grundbegreber

Jeg vil nu gå over til at se lidt på Bertelsens konkrete samarbejdsmodel, som han først præsenterer i forbindelse med en analyse af nogle strafferetlige grundbegreber og senere i relation til, hvordan retfærdighed og binding til loven skal forstås.

Jeg vil ikke gå ind i alle detaljer i denne komplicerede model, bl.a. fordi jeg mangler de faglige forudsætninger for at kunne gøre det. Mit mål er primært at se på, hvorvidt opfattelsen af de retlige begreber forekommer mig anvendelig, også i en retlig sammenhæng. Først vil jeg dog sige, at jeg overordnet set har stor sympati for modellen, og at den gør op med nogle reduktionistiske opfattelser af retsvidenskab og videnskabelige forklaringer, som det også i en retsvidenskabelig sammenhæng er særdeles vigtigt at gøre op med.

Det er et hovedpunkt hos Bertelsen, at det i videnskaber som psykologi og jura er af afgørende betydning at arbejde med intentionelle forklaringer og ikke alene med

kausale og funktionelle (p 20 flg.). Man må med andre ord i disse videnskaber se mennesker som handlende individer, der kan tage ansvaret for deres handlemåde. Jeg er helt enig i dette synspunkt, som forekommer helt oplagt i mange retsvidenskabelige sammenhænge. Også inden for retsvidenskaben har der været indflydelsesrige retninger, der vil reducere menneskelige handlinger til årsagsbestemt adfærd, og det har oftest været ud fra de samme opfattelser af, hvilke krav der skal stilles til videnskabelige analyser, som har præget psykologien.

Et andet hovedpunkt er at rehabilitere den praktiske fornuft i en videnskabelig sammenhæng (bl.a. p 37). Bertelsen mener her, vi bør gøre op med arven fra Kant, og det synes jeg bestemt også er rigtigt. For ikke mindst retsvidenskaben har haft store problemer med at forsvare sin videnskabelighed, samtidigt med at den insisterer på, at den ikke kan tolkes som en rent teoretisk fornuftsvidenskab uden at blive reduceret til ukendelighed. I det 20. århundrede var det ikke mindst den store danske retsfilosof Alf Ross, som anførte kampen mod den praktiske fornuft (Ross 1933 og 1953), og for Ross og meningsfællerne var kampen mod denne fornuft så vigtig, at det var mindre afgørende, hvorvidt den retsvidenskab, der kom ud af kampen, blev en reduceret videnskab ude af stand til at udfylde de funktioner, som retsvidenskab er sat i verden for at udfylde.

Hvis vi herefter ser på forståelsen af de retlige grundbegreber, så er jeg positiv over for forståelsen af de strafferetlige, men mere kritisk over for de to andre.

Jeg er selv bestemt ikke specialist inden for strafferetten, men finder umiddelbart, at den forståelse af begreberne tilregning, forsæt, uagtsomhed m.v., som Bertelsen lægger frem forskellige steder i artiklen, generelt set virker overbevisende og i god overensstemmelse med den tænkemåde, der præger strafferetten både i teori og praksis.

Hvad angår analysen af begrebernes binding til loven og retfærdighed er jeg bestemt ikke enig, og det skyldes nok, at jeg har svært ved at acceptere, at anvendelsen af disse begreber skal være styret af det enkelte menneskes overvejelser over, hvad der materielt set er det rette.

Bertelsen skildrer således på p 43 flg., hvorledes binding til loven dels kan forklares rent magtfunctionelt (angst for sanktioner) og dels - hvad han kalder - fordelsfunctionelt (varetagelse af interesser). Bertelsen afviser begge forklaringer, fordi de ikke giver *"tung og solid grund under retsfølelsen og retssikkerheden"* (p 43). Senere skriver han bl.a.:

"Lovens retfærdighed er baseret på, at der rent faktisk er nogen, som er i stand til på autentisk vis at have den som del af sit tilværelsesprojekt" (p 45). Han skriver også: *"Vi binder os til lovreguleringer, der netop tilvejebringer den helt unikke meningsfylde, der er knyttet til dette, at mennesker også er særlige individualiserede væsener"* (p 47).

Og i note 13 henvises der til den katolsk-inspirerede naturretsfilosof John Finnis angående det, der gør retten acceptabel.

Efter min vurdering er det nok rigtigt at sige, at love meningsfuldt kan karakteriseres som retfærdige og legitime, hvad bl.a. Ross benægtede. Men jeg er helt uenig i, at retfærdige og legitime love er dem, der af de enkelte individer opleves som gode ud fra egen personlige holdninger og følelser.

Problemet med en sådan bestemmelse er, at det især i et moderne, pluralistisk samfund er helt oplagt, at folk har vidt forskellige holdninger og værdier. Og eftersom vi lever i et demokrati, er det også tilladt at have vidt forskellige holdninger. Det betyder imidlertid, at en lov derfor næsten uundgåeligt af nogle - ud fra Bertelsens analyse - må betragtes som retfærdig og legitim, medens andre vil betegne den som uretfærdig og illegitim. Det gør det helt umuligt at forestille sig en blot nogenlunde generel opbakning omkring landets love. I øvrigt angår langt de fleste love så tekniske forhold, at borgerne umuligt har - eller kan have - nogen holdning til deres konkrete retfærdighed og legitimitet.

Efter min opfattelse må loves mere generelle legitimitet (eller binding til loven) forklares (begrundes) på en anden og mere indirekte måde. Og jeg kan ikke se rettere, end at det må ske med henvisning til, at de (forhåbentlig) er blevet til i en demokratisk retsskabelsesproces, hvor lovgiverne har vedtaget loven på baggrund af forudgående debatter ude blandt borgerne. Denne formelle eller procedurale legitimationsform, som bl.a. Habermas er talsmand for (Habermas 94), er for mig at se den eneste holdbare og et godt alternativ både til en ren retspositivisme og en materiel naturretsovfattelse, som man også finder eksempler på her i Danmark (fx Høilund 1992).

Jeg tror, at årsagen til, at jeg vurderer de strafferetlige analyser anderledes end dem, der vedrører binding til loven og retfærdighed, er, at de strafferetlige angår forholdet mellem konkrete individer, hvor holdningerne er dybt indarbejdet i hele vores tænkemåde, hvorimod retfærdighed og binding til loven retligt set må forstås som et forhold mellem borgeren og samfundet, staten eller retssystemet. Og her bliver andre tænkemåder naturlige end dem, der angår forholdet mellem individer.

Afsluttende bemærkninger

Jeg har haft stor fornøjelse af at læse Bertelsens artikel, og jeg har på mange punkter været enig med ham og på nogle punkter uenig. Og det er naturligt nok de sidste punkter, der har optaget mest plads i mit indlæg.

Jeg håber meget, at dette bliver optakten til en tættere kontakt mellem psykologi og retsvidenskab, for kontakten til netop psykologi har ikke været særlig tæt i den senere år, hvad der bestemt ikke skyldes, at man ikke har noget at tales ved om. Det synes jeg, Bertelsens artikel klart påviser.

Referencer

- Dalberg-Larsen, J. (1977): *Retsvidenskab som samfundsvidenskab*. Juristforbundets Forlag. København.
- Habermas, J. (1992): *Faktizität und Geltung*. Frankfurt/Main. Suhrkamp.
- Høilund, P. (1992): *Den forbudte retsfølelse*. Munksgaard. København.
- Ross, A. (1933): *Theorie des sogenannten Praktischen Erkenntnis*. Levin og Munksgaard. København.
- Ross, A. (1953): *Om ret og retfærdighed*. Nyt nordisk Forlag. København.

